

İyi Yönetim Unsuru Olarak Sosyal Sermaye Kavramı ve Türk İdari Tarihindeki Yeri

Burak Hergüner¹

Özet

Günümüzde gerek etkin kamu reformlarının gerçekleştirilmesinde gerekse sağlam kurumlar temelinde güçlü toplumsal yapıların oluşturulması konularında sosyal sermaye kavramının önemi sıklıkla vurgulanmaktadır. Her ne kadar kavramın iyi yönetim çerçevesinde değer kazanması batı literatüründe ancak 20. Yüzyılın sonlarında olsa da gerek İbn Haldun'un eserleri ve gerekse Ahi birliklerindeki uygulamalar göz önüne alındığında sosyal sermayenin özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde toplumsal düzen ve iyi yönetim tesis edilmesi için etkin bir şekilde tatbik edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma Osmanlı'daki yerleşik hayata geçiş sürecinde ve sonrasında toplumsal yapının korunmasındaki temel kurumlardan olan Ahi birliklerini sosyal sermaye yaklaşımı çerçevesinde analiz etmektedir. Çalışma öncelikle sosyal sermaye kavramını açıklamakta ve ardından farklı sosyal sermaye türlerini irdelemektedir. Sonrasında sosyal sermaye kavramının iyi yönetim tesis edilmesi açısından önemi tartışılmaktadır. Ardından Türklerde egemen sosyal sermaye anlayışı ve iyi yönetim oluşturulması üzerindeki etkisi tarihsel bir perspektiften analiz edilmektedir. Çalışmada uzun bir tarihsel geçmişi olan ve günümüzde dahi sosyal, kültürel, ekonomik ve idari açıdan önemli izler bırakmış kurumların temelindeki olgunun sosyal sermaye olduğu sonucuna varılmıştır.

1. Giriş

Sosyal sermaye üzerine önemli çalışmalar yapan Putnam, Leonardi ve Nanetti ile (1993), İtalya'daki örnekler aracılığıyla neden bazı demokratik hükümetlerin başarılı olduğu ve diğerlerinin başarısız olduğu sorularına yanıt aradı. Çalışmada, günümüzde moda ve sanayi açısından güçlü kuzey İtalya ile mafya tarzı örgütlenmelerin daha sık görüldüğü güney İtalya arasındaki

1 Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, burak.herguner@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6240-5463

farkları vurgulayarak sivil toplumun önemine dair ampirik kanıtlar ortaya koydular. Bu çerçevede, başarılı kurumların geliştirilmesinde sivil toplumun önemini, ekonomik kalkınma, toplumsal katılım ve demokrasi konuları çerçevesinde incelediler. Araştırmada, bölgesel yönetimlerin kuruluş sonrası sürecinde Kuzey ve Güney İtalya'daki kalkınma farklılıkları refah, sosyal yapı ve siyasi yaklaşımlar açısından analiz edildi ve iki bölge arasındaki dikkat çekici farklılıklar sosyal sermayenin önemini ortaya çıkardı. Şaşırtıcı ve ilgi çekici olan bulgu ise şuydu ki çalışmanın yapıldığı 20. Yüzyılın sonunda ve 12. yüzyılda neredeyse aynı bölgeler, benzer sivil katılım özellikleri gösteriyordu. Bu durum sosyal sermayenin uzun soluklu etkisini ve idari tarih üzerine yapılan çalışmaların önemini ortaya koymaktaydı.

Bu bağlamda Türk idari tarihi incelendiğinde, her ne kadar 15. yüzyıla kadar Ankara gibi bazı şehirlerimizde Ahiler tarafından yerel karar alma mekanizmaları kurulmuş olsa da yerel yönetimlerin siyasi kültürümüze aktif katılımı içeren unsurlara sahip olduğunu söylemek zordur. Ancak, örneğin mahallelerde yaşayanlar mahallenin düzenini ve temizliğini sağlamak için bekçilerini seçiyorlardı. Osmanlı'da vakıflar, sosyal hizmetlerin yanı sıra çeşitli altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde de önemli rol oynamıştır. Geleneksel Osmanlı yönetiminde yerel kamu hizmetlerini yürüten bir diğer kurum ise loncadır. Vakıflar, şehrin hastane, medrese, han, hamam, çeşme, köprü gibi eğitim, kültür, sağlık ve sosyal yardım tesislerini inşa ediyor; çarşı ve pazar yerlerinin düzeni, temizliği ve aydınlatması ise meslek kuruluşu olan loncalar tarafından yapılıyordu. Kısaca, Ahi birlikleri ve loncalar buldukları bölgede koşulları iyileştirmekteydiler (Akbaş, Bozkurt, ve Yazıcı, 2018).

Bu bakımdan bu çalışma, öncelikle sosyal sermaye kavramının çerçevesini çizerek, İbn Haldun'un *asabiyyet* kavramıyla paralelliklerini ortaya koyacaktır. Ardından, Selçuklu ve Osmanlı döneminde yerleşik hayata geçişte en temel kurumlardan olan Ahi birliklerinde sosyal sermaye oluşumunun aşamaları ve iyi yönetim tesis edilmesine katkıları analiz edilecektir.

2. Sosyal Sermaye Kavramı

Sosyal sermaye kısaca karşılıklı faydayı artırmaya yönelik hoşgörü, kapsayıcılık, karşılıklılık, katılım ve güven unsurlarını içeren ağlar ve değerler anlamına gelir (United Nations Development Programme, 1997, s. 35). Kavram, özellikle Bourdieu, Coleman ve Putnam'ın akademik çalışmaları sayesinde sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Diola, 2009).

Bunlar arasında Bourdieu (2011), ekonomik, kültürel, sembolik ve sosyal sermaye olmak üzere dört farklı sermaye türünden bahsetmiştir. Tüm bu

farklı sermaye biçimlerinin ekonomik sermayeye dönüştürülebileceğini savunmuştur. Putnam (1993;2000) ise, kavramı yönetim ve demokrasi perspektifine yerleştirerek sosyal sermaye bilincine en fazla katkıda bulunan kişi olmuştur. Putnam'ın çalışmalarının ana eksenini sivil, güvenilirlik ve karşılıklılık normuna dayalı gönüllü iş birliği olarak adlandırdığı siyasi ve sivil katılım oluşturmaktadır.

Putnam, karşılıklılık normunu toplumsal ilişkilerin temeli olarak tanımlayarak şöyle açıklamıştır: 'Başkalarının sana iyilik yapmasını istiyorsan sen de iyilik yapmalısın.' Putnam, bu normun toplumda ancak güven duygusu yaygınlaşır ve yerleşirse gelişebileceğini savunmuştur. Ona göre, ortak yarara yönelik kolektif eylem ancak toplum üyeleri arasında güven varsa mümkündür (Aydemir ve Özşahin, 2014).

Putnam (2000), Amerikan toplumundaki sosyal sermaye değişimini bowling metaforuyla açıklamıştır. Geçmişte Amerikan toplumunda bowling faaliyetleri için düzenli olarak bir araya gelenlerin sayısının artık azalttığını belirterek, görünüşte basit olan bu olay/faaliyetin, Amerikan toplumunda köklü bir sosyal değişimi simgelediğini savunmuştur. Çalışma, Amerikan vatandaşlarının davranış değişikliklerini ortaya koyarak birbirlerinden nasıl koptuklarını göstermektedir. Putnam'a göre bu kopan bağların toplumdaki mutluluk, sağlık ve güvenlik üzerinde etkileri vardır.

2.1. Sosyal Sermaye Türleri

Putnam (2000), köprü kuran ve bağlayıcı sosyal sermaye olmak üzere iki ana sosyal sermaye türünden bahsetmiştir. Köprü kuran sosyal sermaye, toplumun her kesiminden insanlara hitap edebilir, yani heterojen bir yapıya sahiptir. Bunun tersine, bağlayıcı sosyal sermaye daha içe dönük, belirli kimliklere sahip ve homojen grupları güçlendirmeyi amaçlayan sosyal bağlardan oluşmaktadır.

Öte yandan, demokratikleşme açısından köprü oluşturan sosyal sermaye, katılımcı bir toplumun önünü açması nedeniyle tercih edilmektedir (Aydemir ve Özşahin, 2014).

Bağlayıcı sosyal sermaye özellikle aile ve arkadaşlarla ilgilidir. Ancak bazı ekstrem durumlarda, grup üyelerini dışarıdan keskin bir şekilde dışlayarak süper yapıştırıcıyla neredeyse birbirine bağlamış olabilir. Kapsayıcılık ve dışlama, pozitif ve negatif bağlayıcı sosyal sermayenin temel belirleyicileridir. Pozitif bağlayıcı sosyal sermaye norm ve değerlere, dayanışmaya ve güvene dayanmaktadır. Olumlu sonuçlar grubun tüm üyeleri üzerinde eşit etkiye sahiptir. Negatif bağlayıcı sosyal sermaye ise zorlayıcı normlar içerir. Üyelerinin faydasına ancak başkalarının zararına sonuçlar içerir. Bunlara

örnek olarak mafya örgütleri ya da KKK (Ku Klux Klan) türü ırkçı örgütler örnek gösterilebilir (Patulny ve Svendsen, 2007). Bağlayıcı sosyal sermaye her koşulda olumsuz sonuçlara yol açmaz. Bu bakımdan aile şirketlerinin bir sermaye biçimi olarak ticari başarıları sonucu ortaya çıkan ekonomik kalkınma buna bir örnektir. Yoksullukla mücadeleye katkıları aile temelli kuruluşların rolünü gösteren birçok örnek arasındadır.

2.2. Sosyal Sermayenin İyi Yönetim Açısından Önemi

Reyes (1993), günümüz devlet bürokrasilerinin güven ve otorite krizi yaşadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla onun için sosyal sermaye kavramı kamu yönetimi disiplininde daha önemli ve yaygın hale gelmiştir. Aşırı merkezileşmiş bürokratik örgütler genellikle düşük bir sosyal imajdan muzdariptir ve performanslarına ilişkin kamuoyunun yaygın hoşnutsuzluğu artma eğilimindedir. Üstelik bu durum sadece az gelişmiş ülke bürokrasilerine özgü bir durum değildir. Bunun sonucunda birçok ülkede kamu sektörü reformuna yönelik talepler artmıştır.

Bu bakımdan Reyes, içe dönük ve dışa dönük reformlar olmak üzere iki tür idari reformdan bahsetmektedir. İçe dönük ve dışa dönük idari reformlar arasında temel bir ayrım vardır. Buna göre, 1990'lı yılların başına kadar reformların odağı örgütler üzerindeydi ve kamu yararı ya da çıkarı yalnızca bir ölçüm aracıydı. Bu tür içe dönük reform çabalarının temel sorunu, çözümün örgüt içinde aranmasıydı. Öte yandan dışa dönük yaklaşım, yalnızca kamu hizmetlerinin ve mallarının alıcısı olan kişilerin yaşamlarını iyileştirmede kamu kuruluşlarının etkinliğini yansıtmaktadır (Reyes, 1993). Buna bağlı olarak çözümler sıklıkla kamu kuruluşları dışında aranmaktadır. STK, kooperatif gibi kuruluşların göreceli önemi artık daha fazla anlaşılmaktadır. Ayrıca, birçok ülkede kamu reformlarının başarısı doğrudan sosyal sermaye düzeyiyle ilişkilendirilmektedir. Örneğin özel sektörün kâr amaçlı örgüt anlayışını kamuya uyarılma amacı taşıyan ve 1980'li yıllardan itibaren ve özellikle Anglo-sakson ülkelerde kamu reformlarının temel dinamiği olan yeni kamu işletmeciliği (YKİ) anlayışının kamu kurumlarında sosyal sermaye ve güven düzeyini azaltan bir etkisi olduğu (Van de Walle ve Hammerschmid, 2011), dolayısıyla etkinlik ve verimliliği azalttığı ortaya konulmuştur. Bir başka çalışmada ise 2015 yılından sonra azalan sosyal sermaye düzeyi, Polonya'daki kamu reformlarının başarısızlığının en önemli nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Hryniewicz, 2023). Dolayısıyla, yeterli sosyal sermaye düzeyine ulaşılmadan, herhangi bir kamu reformunun başarılı olamayacağı görüşü hakim olmuştur (Cierco, 2013, s. 482). Bu çerçevede, sosyal sermaye yaklaşımı kamu yönetimi disiplininde önemli bir ilgi ve araştırma konusu haline gelmiştir.

2.3. Tarihsel Perspektiften Türklerde İdari Kültürü Anlamak

İbn Haldun, 'Araplar, İsraililer, Persler, Yunanlılar, Bizanslılar, Türkler ve Berberiler/Bedevî Arap kabileleri' üzerinde çalışmalar yapmıştır. İbn Haldun'un modern milliyetçiliğin ilk örneklerini daha modern öncesi dönemde tespit ettiği iddia edilebilir (Simon, 1999; Kayapınar, 2008). İbn Haldun, yerleşik topluluklarla karşılaştırıldığında Türklerde ortak dava duygusu ve birlik ruhunun yüksek olduğunu savunur. Kendi döneminde Türk kültürel özelliğini, Bedevî tarzı konar göçer yaşam biçimine benzetmekle birlikte (Baş, 2022), Türk topluluklarında ahlak, cesaret ve yardımseverlik temel değerlerini vurgulamıştır. Dış tehditlere karşı oluşturulan birlik ruhu sayesinde güçlü siyasi yapılar yani devlet oluşumu yaratmışlardır. Zaten İslamiyet öncesi Türk idare anlayışını en açık şekilde anlatan Orhun (Göktürk) Yazıtlarına bakıldığında dış tehlikelere karşı birlikte hareket etme anlayışı kaybolduğunda Çin yönetiminin devreye girdiği, belirli dönemlerde asabiyet güçlendiğinde bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaştığı vurgulanmakta ve Türk boylarına birlikte hareket etme çağrısı yapılmaktadır.

İslamiyete geçişte Türklerde idari kültür ve sosyal hayattaki değişime bakıldığında, evrensel (cihanşümül) devlet anlatısı hâlâ hakimdir. Bunun yanında Türk-İslam Sentezi devlet anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin, erken İslam dönemindeki Kut anlayışının etkileri halen devam etmektedir. Yusuf Has Hacıp'in (2003 [1070]) Karahanlı hükümdarına yazdığı Kutadgu Bilig, bu çerçevede önemli bir eserdir. Artık Anadolu'nun ele geçirilmesiyle birlikte Orta Asya'da coğrafi şartların ve tarımsal kısıtların da etkisiyle göçebe hayat terkedilmeye başlanmış, Türk boyları devlete karşı bir tehdit oluşturmamaları için bölünerek Rakka ya da Kıbrıs gibi fethedilen yerlere gönderilmiştir (Zencirkıran, 2013).

Öte yandan devletler arasındaki kültürel ve idari bağı koruyan bir diğer deyişle toplumsal harcı oluşturan bazı temel sosyal gruplar mevcut olmuştur. Bu bağlamda, Selçuklulardan Osmanlılara geçişte bu temel gruplar Ahiler, Gaziler, Bacılar, Abdallar / Dervişler olmuştur. Bunlar arasında bulunan dervişler, Anadolu'nun Moğol istilası sırasında kültürün koruyucularıydı. Aynı zamanda özellikle Balkanlar ve Anadolu'da yeni edinilen bölgelerde öncü olarak yerleşimi kolaylaştıran unsurlar olmuşlardır (Zencirkıran, 2013). Örneğin, Kaygusuz Abdal Anadolu'da oluşan gezgin derviş Abdal formunun en eski örneklerinden biridir ve Türk tasavvuf edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir. Pek çok şiir, manzum ve karışık eserler yazmıştır. Eserlerinde aşk meselesi yoğun bir şekilde işlenir. Kaygusuz Abdal, kutlu yolunu başkalarına da anlatmak isteyen bir kültürel elçidir (Harmancı, 2017). Yukarıda bahsi geçen diğer grup olan Ahiler ise sadece kültürel değil,

aynı zamanda ekonomik ve idari anlamda da Selçuklu ve sonrası Osmanlı döneminde harç işlevi görmüşlerdir. Bu işlevi yerine getirebilmelerinin temelinde ise günümüz yönetim literatüründe sosyal sermaye olarak ortaya konan olgu vardır. Bu açıdan bir sonraki bölümde Ahi birlikleri sosyal sermaye yaklaşımı çerçevesinde analiz edilecektir.

2.4. Ahi Birliklerinde Sosyal Sermaye ve İyi Yönetim

2.4.1. Ahi Birliklerinin Amacı ve Birliklerde Sosyal Sermaye Oluşumunun Aşamaları

Ahi Birlikleri, 13. ve 20. yüzyıllar arasında Anadolu bölgesinde yoğunlaşan esnaf dernekleriydi. Selçuklular döneminde kurulmuş, daha sonra Osmanlı döneminde yaygınlaşmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin önerisiyle Ahi Evran tarafından kurulmuş bir nevi esnaf dayanışma teşkilatıdır. Ahi birlikleri işlevsiz hale gelmeleri ve temel ilkelerinden uzaklaşmaları nedeniyle 1912 yılında lağvedilmiştir (Turan, 2007). Zaviyeler ise 1925'te Türkiye'nin kuruluşundan sonra yasaklanmışlardır. Öte yandan, her ne kadar İslami değerler ile İslam öncesi Türk geleneklerinin başarılı bir karışımı olan Ahilik felsefesini temel alan bir zanaatkar örgütü olsalar da toplum üzerindeki etkileri bunun çok ötesine geçmiştir.

Putnam (2000)'in sosyal sermaye sınıflandırmasına göre, Ahi birliklerini özellikle İslam kaynaklı ahlaki değerler üzerinden sosyal ağ oluşturmaları ve kenetlenmeleri ama aynı zamanda sadece kendi üyelerine değil içinde buldukları geniş topluluklara eğitim, güvenlik ve ekonomik yönden fayda sağlamaları nedeniyle pozitif bağlayıcı sermaye örneği olarak değerlendirmek gerekir.

Ahi kelimesinin kökeni belirsiz olmakla birlikte, eski Türkçedeki *akı* (cömert)-ya da Arapçada *Ahi* (kardeş)-kelimesinden türediği yaygın olarak kabul edilmektedir. Ahilerin temel amacı, manevi ve ahlaki değerlere sıkı sıkıya bağlı bir toplum oluşturmak olup, altı temel ahlaki ilkesi olarak cömertlik, tevazu, merhamet, alıcenaplık, fedakârlık ve hayalci olmama öne çıkmaktadır (Güllülü, 1977). Ahi birliklerinde temel amaç, eğitimden güvenliğe kadar pek çok farklı alanda bir nevi kamu hizmeti sunarak uyumlu bir toplum oluşturmak, idari boşlukları doldurmaktır. Bu nedenle üyeleri sadece meslekleriyle ilgili teknik konularda değil, ahlaki ve sosyal konularda da eğitiliyordu. Bu bakımdan Ahi birlikleri her ne kadar 21. yüzyılda günümüz kurumları için aynı şekilde tatbik edilebilecek kurumlar olmasa da halen iyi yönetim açısından ilham kaynağıdırlar (Hergüner, 2012).

Gençlerin eğitimi Ahi Birliklerinin öncelikleri arasındaydı. Çağımızda bile genç neslin eğitim yoluyla kötü alışkanlıklardan uzak tutulması, enerjilerinin kendi refahları kadar toplumun ortak amacına yönlendirilmesi, yönetimlerin önemli bir uğraşı olarak görülmektedir. Esas itibarıyla Ahi birliklerinde meslek sahibi olmak kişiliğin olgunlaşmasına yardımcı oluyordu. Ayrıca Ahilik teşkilatlarında gençler toplumun ortak amacı doğrultusunda motive edilerek sadece mesleki değil ahlaki açıdan da eğitilmekteydiler (Demirpolat ve Akca, 2004).

Ahilik, İslami değerlerden derinden etkilenmiş olsa da din adamlarından oluşan bir eliti veya sınıfı ön planda tutmamıştır. Bunun yerine, bir tür üretici grubuna yani zanaatkarlara ve emeğe dayanıyordu. Bu toplumsal denge insanları ortak değerler etrafında buluşturuyor ve toplum bireylerinin birbirlerine düşmanlık ya da güvensizlik duymasını engelliyordu. Bunun sonucunda ortak değer ve normlara dayalı topluluklar ortaya çıktı. Sosyal sermayenin başarılı bir şekilde oluşturulmasının temelinde değer oluşumu/üretimi, tatbik, ağların genişletilmesi, devamlılığın sağlanması olarak dört temel adım bulunmaktadır. Ahi birliklerinde sosyal sermaye oluşum aşamaları incelendiğinde birinci aşama olan değer oluşumu/üretimi ile ilgili olarak temelini cömertlik, dürüstlük ve yiğitlik üzerine kuran Ahilik felsefesi, zaviye adı verilen özel toplanma yerleri aracılığıyla yayılarak Anadolu'da oldukça popüler hale geldi. Daha sonraki dönemlerde Ahi Birlikleri de bu esaslar doğrultusunda kurulmuştur. İkinci aşama olan tatbik konusu incelendiğinde görülmektedir ki Ahilik geleneğinde güçlü iş birliği ve dayanışmanın yanı sıra liderler de önemliydi ve özel görevleri vardı. Örneğin, Yiğitbaşı, esnafın sorunlarıyla ilgilenmekten sorumlu kişiydi. Ayrıca bir sonraki kısımda değinileceği üzere değerlerin tatbik edilmesine olanak sağlayan güçlü bir teşkilat yapısı bulunmaktaydı. Üçüncü aşama olan ağların topluma genişletilmesi konusuna gelince, şu söylenebilir ki Ahilik, her ne kadar İslami değerlerden derinden etkilenmiş olsa da, burjuvazi ya da aristokrasi gibi sınıfları oluşturmamış, halka açık bir yapı olmayı sürdürmüştür. Son aşama olan sosyal sermayenin sürdürülebilirliği/devamlılık konusunu gelince düzenlenen törenler ve toplantılar vasıtasıyla değerler ve iyi tatbiklerin teşvik edilmesi bakımından devamlılık sağlanmaktaydı (Hergüner, 2012, s. 361). Bu bakımdan Ahi birlikleri, sosyal sermaye oluşumunun temel aşamalarını güçlü bir şekilde bünyesinde barındırmaktaydı.

2.4.2. Ahi Birliklerinin Teşkilat Yapısı

Teşkilat yapısı incelendiğinde, Ahi birliklerinde iki tür üye söz konusuydu. Birinci grup, çırak, yarı vasıflı ve usta zanaatkarlardan oluşan yönetilen gruptu. İkincisi ise yönetici grup (Kethüda, Ahi ve Yiğitbaşı) olarak

adlandırılıyordu. Günümüz kurumlarındaki yönetim kurulu ve genel kurula benzer iki ana kurul bulunmaktaydı. Her zanaat branşı beşer temsilciyi seçip yönetim kuruluna gönderiyordu. Yönetim kurulunun görevlerinden biri önceki yönetimin devrettiği hesap defterlerini kontrol etmekte. Üyelerin sorunlarını çözmek, orta sandığı hesaplarını kontrol etmek, birlik binalarının yenilenmesi ve çalışanlarına ödeme yapılması kurulun görevleri arasındaydı (Durak ve Yucel, 2010).

Ahilik geleneğinde liderlere büyük önem verilir ve onlara özel görevler yüklenirdi. Örneğin Yiğitbaşı, esnafın sorunlarının çözümünden sorumlu kişiydi. Ayrıca usta olması beklenen yarı vasıflı kişileri de seçen kişi oydu. Sonraki yıllarda zanaatkar olarak görev yapmış ve aynı zamanda törenlerin organizasyonunda Kethuda'ya yardımcı olmuştur. Kethuda'nın görevlerinden bazıları ise ustalar arasındaki anlaşmazlıkları yargı sürecine gitmeden önce çözmek, gerektiğinde küçük cezalar vermek, ustaları farklı konularda bilgilendirmektir. Bunun yanı sıra Yiğitbaşı'na, Sultan'ın kural ve emirlerini iletmek ve başarılı yarı vasıflı kişilere ruhsat/izin verilmesi diğer görevleri arasındaydı. Ancak birliklerin bir de *Şeyh* denilen manevi lideri vardı ve şeyhin her Ahi birliğinde *Nakıp* adında bir temsilcisi vardı ve bu temsilci esas olarak merasimlerde dua etmekten ve özel toplanma yeri olan *Zaviye* ile ilgili meselelerle ilgilenmekten sorumluydu. Ahi Şeyhi, Ahilik birliklerinin en yüksek manevi otoritesiydi. Şeyhlik makamı babadan oğula intikal etmiş ve daha fazla etki sahibi olmaya çalışan bazı şeyhler, idari işlere doğrudan müdahale etmişlerdir. Böylece Ahi Birliklerinin işleyişine zarar verdikleri dönemler olmuştur (Turan, 2007).

2.4.3. Ahi Birliklerinin Şehirlerde İyi Yönetime Katkılarına Bir Bakış

Ahi birliklerinin Osmanlı şehirlerinin idaresinde de önemli rolleri vardı. Kethuda ve Yiğitbaşı'nın piyasada satılan malların fiyatlarının belirlenmesi, üretim faktörlerinin düzenlenmesi, şehirde üretim standartlarının uygulanması ve kontrolü konularında önemli rolleri vardı (Kaygalak, 2005). Her şehirde bir Ahi mensubunun başkanlığını yaptığı farklı zanaat dalları bulunmaktaydı ve bunlar Kethuda'ya karşı sorumluydu. Kethuda, kadı tarafından yargılama aşamasından önce mahkemelerdeki günümüz uzlaştırma uygulamasını hatırlatır şekilde zanaatkarların birbirleri arasındaki uyuşmazlıkların halledilmesi ve ustalık makamına yükselenlerin nişanlarının verilmesi gibi konularda yetkiliydi. Kethuda'nın yardımcısı Yiğitbaşı ise esas olarak zanaatkarların disiplininden sorumluydu. Ahi birliklerinin sosyal hayata bir diğer önemli katkısı ise göçebe toplulukları eğiterek yerleşik hayata geçmelerini sağlamak olmuştur. Ayrıca, ordu savaş için seferber edildiğinde

yerleşim yerlerinde toplumsal düzeni sağlayan onlardı. Dayanışmaya ve fedakârlığa bağlılıkları sayesinde düzeni sağlama konusunda otoriteleri halk tarafından kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Ahi Birlikleri toplumsal düzenin direği idi (Demirpolat ve Akca, 2004).

Ahi birlikleri o kadar etkiliydiler ki, örneğin 13. yüzyılda Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra bu birlikler toplumsal düzeni korumuş, hatta onlarca yıl boyunca bazı şehirlerin idaresini üstlenmişlerdi. Örneğin Ankara şehrinde (Çağatay, 1989; Çiftçioğlu, 2001) ya da Niğde şehrinde (Akşit, 2009), Ahiler idari anlamda oldukça etkin olmuşlardır.

Günümüz liberal ekonomi ve liberalizm ideolojisinin öncelediği insan, rasyonel insan olarak tanımlanan ve her şartta kendi faydasını maksimize etmeye çalışan *homo economicus* tur. Ancak bu anlayışa yapılan en temel eleştiri, bireyselliliğe ve esas itibarıyla negatif özgürlüklere yaptığı aşırı vurgudur (Özalp, 2011). Burada negatif özgürlüğün ne olduğunu da belirtmek gerekir. Negatif özgürlük, insanların ve sosyal toplulukların eylemleri üzerinde belirli dış kısıtlamaların olmaması olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda özgürlük, bireyin piyasa ekonomisi çerçevesindeki durumu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre birey, yasaların ve hükümetin onun kendi kaderini tayin etmesinden vazgeçmeye zorlamaması anlamında özgürdür. Özgürlük konusunda negatif özgürlük, örneğin ifade özgürlüğü, kişisel yaşam özgürlüğü, hareket özgürlüğü vb. üzerinde kısıtlamaların yokluğu olarak liberal anlayışta geniş çapta kabul görmüş ve Batı kamu bilincine yerleştirilmiştir (Angelov, 2018, s. 54-55). Öte yandan özgürlük, sosyal öznelerin eylemlerinin nedenlerini ve aynı zamanda sonuçlarını bildikleri ölçüde hareket edebilmeleri anlamında pozitif özgürlük olarak algılanabilir. İnsanı özgür kılan bilgidir; diğer bir deyişle özgürlük, toplumsal gerçeklikte insan bireylerinin bilgi düzeyiyle gerçekleşir. Sonuç olarak, olumlu olarak anlaşılan özgürlük, arzu edilen belirli hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşılması, fırsatların gerçekleştirilmesi için bir ön koşul olabilir (Angelov, 2018, s. 55).

Devletin ahlaki meşruiyeti, halkının gelişebileceği koşulların sağlanmasına yaptığı katkıya bağlı olmalıdır. Negatif özgürlüğü güvence altına almak devletin bir görevi olmalıdır (Frederick, 2016, s. 48). Ancak, kişisel tatmin genellikle pozitif özgürlüğü gerektirir; bu özgürlük, kişinin miras aldığı görüşleri rakip görüşlerle karşılaştırarak eleştirel değerlendirmeye tabi tutması ve miras alınan görüşlerin eleştiriye daha iyi dayanabilen rakip görüşlerle değiştirilmesi yoluyla elde edilir. Uzun zamandır kabul edilen ya da kökleşmiş tezleri gözden geçirme ve bir kenara bırakma isteğini ve eğer bir alternatif daha büyük bir tatmin umudu sunuyorsa kişinin yaşam tarzını

değiştirme isteğini gerektirir. Bir kişinin en derin inançları, argümanları, arzuları, umutları ve korkuları da dahil olmak üzere, halihazırda sahip olduğu dünya görüşünün her yönü, prensipte eleştirilene açık olmalıdır. Çok farklı kültürlerden insanlar arasındaki eleştirel tartışma, en radikal görüş değişikliklerine yol açabilir ve dolayısıyla bu tür tartışmalara katılanların pozitif özgürlüğünün önemli ölçüde gelişmesine olanak sağlayabilir (Frederick, 2016, s. 50-51).

Bu açıdan bakıldığında iyi vatandaş yaratma temelli arayışlar sürmektedir ve homo economicus'tan farklı bir anlayış olan ve *homo dialogicus* yaklaşımı bu arayışın bir tezahürüdür. Burada hedef insan varlığını değerli görerek, insan ilişkilerinin daha insancıl ve değerler temelinde geliştirilmesini sağlamaktır. Bu çerçevede sabır, güven ve empati gibi değerler insanlar arasında etkin bir diyalogun gelişmesindeki temel etmenler olarak görünmektedir (Kent ve Taylor, 2016). Bir zanaatkarlar birliği olmaları itibarıyla Ahi birlikleri, işin ekonomi boyutunu ihmal etmemişler ancak toplumsal sorumluluğu da göz ardı etmemişlerdir. Bu bağlamda bu birliklerdeki insan profili, homo economicus'tan farklılık göstermekte ve homo dialogicus'la benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple Ahi birlikleri günümüzde dahi iyi yönetim çerçevesinde halen ders alınabilecek kurumlar olmuşlardır.

Ahi Birlikleri, üyelerine Orta Sandığı adı verilen ortak bir fondan bir nevi sosyal güvenlik sağlıyordu. Bu bağlamda, birlik üyelerine engellilik, ölüm ve doğal afet durumlarında yardım ediliyordu. Ayrıca ustalığa terfi edenlere gerekli malzemeler sağlanarak iş kurmalarına yardımcı olunuyordu ve şehirlerde ticari hayatın canlanması sağlanıyordu. Birliğin idari konuların yanı sıra sosyal ve ekonomik alanlarda da büyük etkisi oldu (Öztürk, 2002). Ahilik, halen geleneklerde izi olan bir yapıdır (Metin, 2008). Ahiliğin günümüz Türkiye'sinde çalışma etiğinin yerleşmesinin yanısıra, sosyal güvenlik kuruluşları, ticari kuruluşlar, işçi sendikaları gibi kurumların oluşumunu belli ölçüde etkilediği söylenebilir.

3. Sonuç

Batı'da tarih anlatımının temel çerçevesini çizen isimlerden biri olan Max Weber (1976 [1905]), Avrupa'da kapitalizmin kültürden, yani Protestan inanç sisteminden ortaya çıktığını savunmuştur. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde de inanç sisteminin ekonomik ve idari konularda farklı şekilde de olsa etkisi büyük olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda (ve hatta selefi Selçuklularda) ticari faaliyetleri kontrol eden Ahi birlikleri, inançları gereği fedakâr (altruist) davranışlar sergilemişlerdir (Tabakoğlu, 2013, s. 24). Elbette bu durum Osmanlı'da sermaye birikimini engellemiş ve sermaye gerektiren yatırımların gecikmesine neden olmuştur. Batıda örneğin Protestan değerlerin

yeterli sermaye birikimine önyak olarak kapitalizmin yerleşmesine olanak sağlayan değerler sunmasına karşın (Weber, 1976 [1905]). Ahi birliklerinde sıkça vurgulanan cömertlik, tevazu, merhamet, alicenaplık, fedakârlık gibi değerler, toplumsal açıdan önemli olmakla birlikte sanayi devrimi için gerekli olan büyük sermayenin tek elde birikmesine olanak sağlama konusunda çok elverişli olmamıştır. Bu doğrultuda, değerlerin gözden geçirilerek zamana uyarlanması konusunda belki de o dönemde “denetleme ve dengeyi sağlayan işleyen demokratik bir yönetim sisteminin olmaması, Ahi birliklerinin zaman içinde yok olmasının en temel nedeni olarak göze çarpmaktadır. Ancak sermaye oluşumu açısından dezavantaj olan bu durum, batı literatüründe ancak 1990’lı yıllarda sıklıkla tartışılmaya başlanan sosyal sermaye kavramı açısından da dikkatle incelenmeye değerdir.

Çalışmada bahsedildiği üzere sosyal sermaye türlerini belirlerken Putnam (2000), kimlik kavramlarına odaklanır ve bunları, ‘bağlayıcı’ ve ‘köprü kuran’ sosyal sermaye olarak adlandırdığı sosyal sermaye türleri arasındaki ayrımın temel noktası olarak görür. Bağlayıcı sosyal sermaye, topluluk içi ilişkilere atıfta bulunur ve bu nedenle grup üyeleri arasındaki homojenliği vurgularken, köprü oluşturan sosyal sermaye ise heterojenliği vurgular ve aralarında bir köprü kurarak farklı topluluklardan ve gruplardan insanları birbirine bağlar. Bu açıdan, Ahi birliklerinin inanç boyutu dolayısıyla, karşılık beklemeden, ilahi rıza doğrultusunda gayret gösterme düşüncesinin esas olması sebebiyle sosyal sermaye örneği olarak değerlendirilemeyeceği gibi bir yaklaşım doğru olmaz. Aksine, bu ortak ilahi rıza yaklaşımı sonuç olarak grup üyeleri arasında ortak bir anlayış, dolayısıyla bir nevi kimlik oluşturur. Putnam’ın bağlayıcı sosyal sermayeyi ortak kimlik ve homojenlik temelinde oluşmuş sosyal ağ (network) olarak tanımlaması dolayısıyla Ahi birliklerinin inanç boyutu, bu çerçevede değerlendirilmelerine mâni teşkil etmez. Kısaca, Ahi birlikleri KKK (Ku Klux Klan) gibi sadece kendi üyelerinin faydalarını, diğer toplum üyelerinin zararları pahasına artırmaya yönelik negatif bağlayıcı sermaye örneği değil, toplumsal faydayı önceleyen (ilahi boyut burada katalizör görevi görmektedir) pozitif bağlayıcı sermaye örneğidir.

Şehirlerdeki toplumsal ve idari katkıları göz önüne alındığında, Ahi Birliklerinin günümüz terminolojisiyle Sivil Toplum Kuruluşlarıyla (STK) önemli benzerlikleri vardır. Ayrıca Türk sosyal, kültürel, ekonomik ve idari hayatında önemli izler bırakmışlardır. Bugün bile Anadolu’nun birçok yerindeki tarihi yazmaların yanı sıra bazı güncel geleneklerde Ahilik geleneğinin izlerini görmek mümkündür. Ahi birliklerinin tarih boyunca bu çapta önemli bir kurumsal yapı oluşturabilmelerinin temelinde sosyal sermaye olgusunun rolü büyüktür.

Kaynakça

- Akbaş, H. E., Bozkurt, S., ve Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(Özel Sayı), s. 165-202.
- Aksit, A. (2009). Selçuklu Devri Niğde'sinde Sosyal Tabakalar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, s. 39-51.
- Angelov, P. A. (2018). Negative or Positive Understanding of Freedom. *Land Forces Academy Review*, 23(1), s. 53-57.
- Aydemir, M. A., ve Özşahin, M. (2014). Türk Demokrasisinde Kayıp Halkayı Keşfetmek: Türkiye Örneği Üzerinden Sosyal Sermaye - Demokrasi Bağlantısını Yeniden Düşünmek. 6(1), s. 41-87.
- Baş, B. (2022). İbn Haldûn'a Göre Toplumların Karakteristik Özellikleri. *İdrak*, 2(2), s. 377-402.
- Bourdieu, P. (2011). The forms of capital (1986). In I. Szeman ve T. Kaposy (Eds.), *Cultural theory: An anthology* (pp. 241-258). Chichester, UK: John Wiley.
- Cagatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*. Ankara: TTK Basımevi.
- Cierco, T. (2013). Public administration reform in Macedonia. *Communist ve Post-Communist Studies*, 46(4), 481-491.
- Çiftcioğlu, I. (2001). Ahiler Döneminde Ankara'daki Bazı İlim ve Fikir Adamları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, s. 27- 37.
- Demirpolat, A., ve Akca, G. (2004). Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Arastırma Dergisi*, 15, s. 355-376.
- Diola, M. (2009). Social Capital Formation in Conflict Areas in Mindanao and Local Governance. *Philippine Journal of Public Administration*, 53, s. 47-85.
- Durak, İ., ve Yucel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, s. 151-168.
- Frederick, D. (2016). Freedom: Positive, Negative, Expressive. *Reason Papers*, 38(2), s. 39-63.
- Güllülü, S. (1977). *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Harmancı, M. (2017). Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerinden Yansıyan İki Tip:“Ahi” ve “Nâşî. *Route Educational and Social Science Journal*, s. 352-364. doi:10.17121/ressjournal.864
- Hergüner, B. (2012). Revisiting History: Social Capital Formation in Ahi Unions. *Academic Research International*, 3(3), s. 357-364.
- Hryniewicz, J. (2023). The Cultural Impacts of Economic and Public Administration Reforms in Poland: Continuity or Change in the Cultural Po-

- tential for Economic Development since 1990. *Polish Sociological Review*, 224(4), 463-482.
- Kayapınar, M. (2008). Ibn Khaldûn's concept of assabiyya: An alternative tool for understanding long-term politics. *Asian Journal of Social Science*, 36(3-4), s. 375-407.
- Kaygalak, S. (2005). Osmanlı'da Kentsellik ve Kentler: Kent Tarihi Yazımında Kültürelciliklerin Ötesine Geçebilmek. *Mülkiye*, 29, s. 19-36.
- Kent, M., ve Taylor, M. (2016). From Homo Economicus to Homo dialogicus: Rethinking socialmedia use in CSR communication. *Public Relations Review*, 42, s. 60-67.
- Metin, E. (2008). Prof.Dr. Halil Inalcik ile Tarih, Tarihçilik ve Yerel Araştırmalar Üzerine Bir Söyleşi. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 447-450.
- Özalp, A. (2011). Homo Politicus versus Homo Economicus: Yurttaş/Birey. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), s. 23-35.
- Öztürk, N. (2002). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, s. 43-56.
- Patulny, R., ve Svendsen, G. (2007). Exploring the social capital grid: bonding, bridging, qualitative, quantitative. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27, s. 32-51.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., ve Nonetti, R. Y. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Reyes, D. (1993). Tensions in the Troubled Bureaucracy: Reform Initiatives in Public Organizations and Service Delivery Systems. *Philippine Journal of Public Administration*, 37(3), s. 239-264.
- Simon, R. (1999). *Ibn Khaldun. History as Science and the Patrimonial Empire*. Budapest: Akademiai Kiado.
- Tabakoğlu, A. (2013). Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları. In *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Mehmet Zencirkıran (ed.), 21-40. Bursa: Dora.
- Turan, N. (2007). Selcuklu ve Osmanli Anadolu'sunda Ahiligin Sosyo-Ekonomik Gelisim. *Sosyal Siyaset Konferanslari Dergisi*, 52, s. 151-187.
- United Nations Development Programme. (1997). *Governance for sustainable human development*. New York: UNDP.
- Van de Walle, S., ve Hammerschmid, G. (2011). *Coordinating for cohesion in the public sector of the future*. COCOPS Project Background Paper, Working paper WP1, COCOPS.

- Weber, M. (1976 [1905]). *The Spirit of Capitalism and the Protestant Ethic*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Yusuf Has Hacip (2003 [1070]). *Kutadgu Bilig*. Ankara: TTK Yayınları.
- Zencirkıran, M. (Dü.). (2013). *Dünden Bugüne Türkiye'nin toplumsal Yapısı* (4 b.). Bursa: Dora.